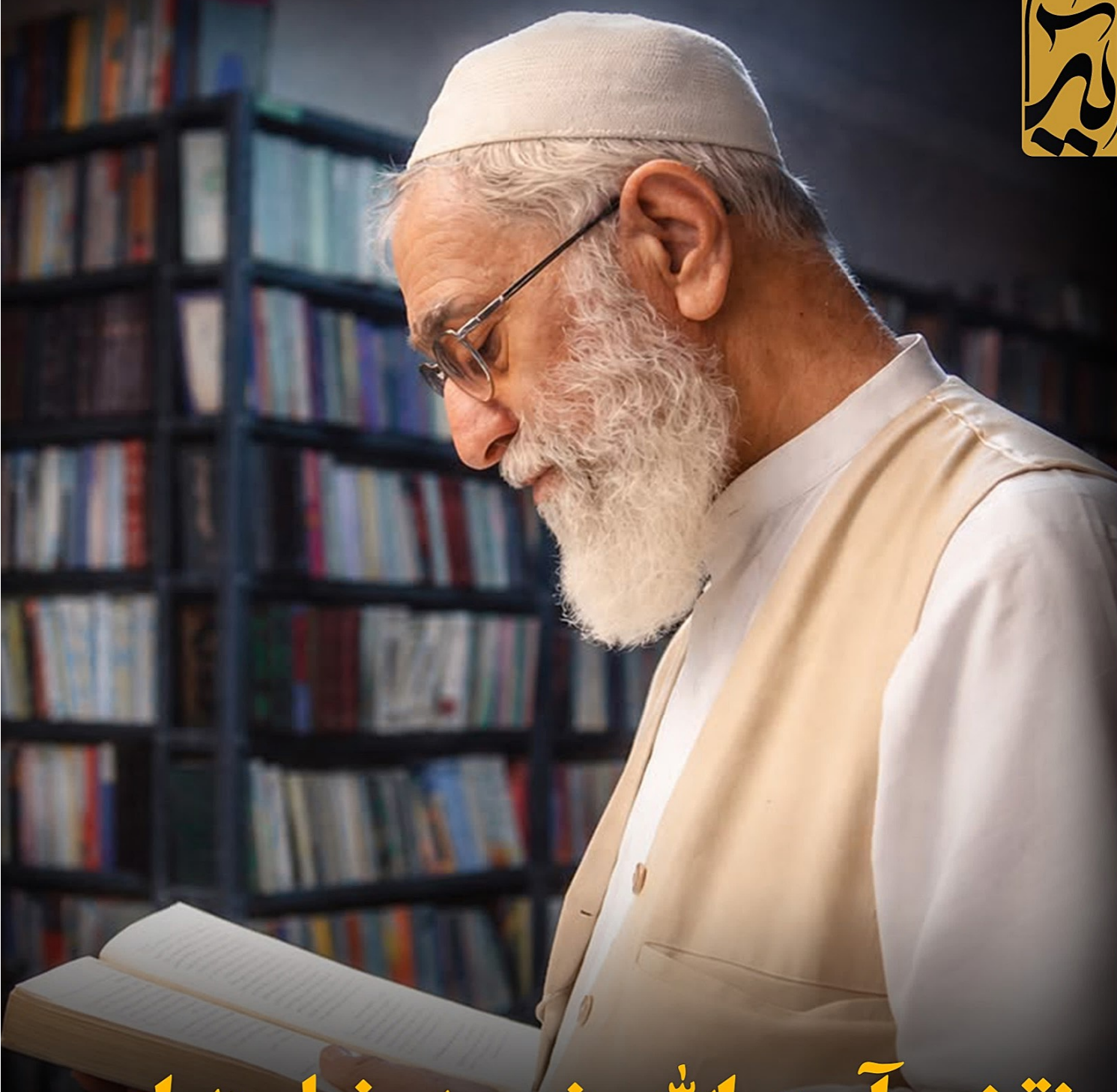

نقش آیت الله شهید خامنه ای در ترویج علوم انسانی اسلامی

مقاله ای از دکتر یاسر عسگری ، پژوهشگر تاریخ معاصر

به نام خدا

درآمدی اجمالی بر نقش و اقدامات رهبر شهید انقلاب در ترویج علوم انسانی اسلامی

حضرت آیت الله خامنه ای از پیشگامان و مروجان ممتاز و تأثیرگذار علوم انسانی اسلامی

یاسر عسگری، پژوهشگر تاریخ معاصر

اشاره

این نوشتار به نقش حضرت آیت الله سید علی خامنه ای، رهبر شهید انقلاب در ترویج و تقویت علوم انسانی اسلامی می پردازد و تلاش می کند در سه ساحت «فکری و اندیشه ای»، «تشویقی و ترویجی»، «تأسیسی و نهادسازی» به این نقش ایشان توجه کند. خوشبختانه در سال های اخیر کتاب ها و مقاله هایی در زمینه دیدگاه های رهبر شهید انقلاب درباره علوم انسانی و علوم انسانی اسلامی منتشر شده است که تازه ترین و مفصل ترین آنها کتاب «درآمدی بر علوم انسانی اسلامی در اندیشه حضرت آیت الله العظمی خامنه ای» نوشته حجت الاسلام دکتر سید مهدی موسوی (انتشارات انقلاب اسلامی) است. موسوی در جمع بندی آخر این کتاب می نویسد: «اسلامی اندیشیدن در باب مسائل انسان و علوم انسانی» و «تولید علوم انسانی اسلامی» طرح پیشنهاد شده از سوی آیت الله خامنه ای است و با اصطلاح های دیگر مانند «علم دینی» و «اسلامی سازی علوم» متفاوت و متمایز است. این طرح ضمن حفاظت از هویت حکایت گری، کاشفیت، عمومیت و شمولیت علم، از رویکرد تهذیبی، مونتاژی و حاشیه نویسی بر علوم انسانی موجود پرهیز دارد.» (درآمدی بر علوم انسانی اسلامی، ص ۸۱۰) موسوی طرح «تولید علوم انسانی اسلامی» از دیدگاه آیت الله خامنه ای را این گونه صورت بندی و تعریف می کند: «تولید علوم انسانی اسلامی فرآیندی ذوابعاد، جمعی، اجتهادی، بر پایه اندیشیدن اسلامی در باب انسان و زندگی انسان، مبتنی بر جهان بینی مستدل و مبرهن توحیدی با استفاده از منابع وحیانی، تجربه زیسته پیامبر (ص) و اهل بیت معصومین (ع)، علوم اسلامی و دستاوردهای علمی بشر در راستای توصیف، تبیین و پیش بینی واقعیات انسانی و ارائه الگوی صحیح و کارآمد پیشرفت و تعالی برای دستیابی به دولت، جامعه و تمدن اسلامی - انسانی است.» (درآمدی بر علوم انسانی اسلامی، ص ۸۱۱) وی می نویسد: «می توان «توحیدی نگری» و «تمدن اندیشی» در افق محیط اجتماعی بین الملل و بین العوالم و توجه به تمدن سازی در پرتو تجربه زیسته و فرآیند تکاملی نهضت انبیاء (ع) و حرکت عظیم تمدنی اسلام و ظرفیت های تمدنی منابع و علوم اسلامی را

ایده اصلی و عصاره و اساس نظریه «اسلامی اندیشیدن در باب انسان و علوم انسانی» دانست و همین نگاه، هسته مرکزی پایگاه فکری آیت‌الله خامنه‌ای را شکل داده است و موجب توجه و عنایت ایشان به علوم انسانی و نقد تمدن و علوم انسانی غربی و ساخت علوم انسانی اسلامی شده است.» (درآمدی بر علوم انسانی اسلامی، ص ۸۲۲)

پیش تر هم کتابهای «فلسفه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای» نوشته محسن مهاجرنیا، «منظومه فکری آیت‌الله العظمی خامنه‌ای» به قلم عبدالحسین خسروپناه و جمعی از پژوهشگران و «علوم انسانی اسلامی در رهیافت امام خمینی و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای» نوشته مهدی جمشیدی و... در تحلیل افکار و اندیشه‌های رهبر شهید منتشر شده بود که به این موضوع نیز توجهاتی دارد.

۱. پیش از انقلاب اسلامی

آیت‌الله خامنه‌ای در حوزه‌های علمیه قم و مشهد شاگرد اساتید برجسته‌ای چون آیات امام خمینی، علامه طباطبایی، شیخ مرتضی حائری یزدی و سید محمدهادی میلانی و پدرشان آیت‌الله سید جواد خامنه‌ای بوده است. در اواخر دهه ۱۳۳۰ شهید آیت‌الله بهشتی تلاش می‌کند که طلاب فاضل آن زمان حوزه علمیه قم را با زبان انگلیسی و علوم جدید به ویژه برخی رشته‌های علوم انسانی مانند جامعه‌شناسی و روانشناسی آشنا کند. این اتفاق در مکان مدرسه «دین و دانش» صورت می‌گیرد و آیت‌الله خامنه‌ای به همراه جمعی از فضلاء آن زمان حوزه (مانند آیت‌الله مصباح یزدی، حجت‌الاسلام هاشمی رفسنجانی، حجت‌الاسلام محمدجواد باهنر و...) در آن دوره شرکت می‌کند. ایشان در دوران جوانی با چهره‌های مختلف دینی، فرهنگی، فکری و هنری روزگار خود آشنا بود و حتی با برخی شخصیت‌های آن زمانها در ارتباط بود: از شهید مطهری و شهید بهشتی و علامه جعفری گرفته تا استاد محمدتقی شریعتی و مهندس بازرگان و دکتر یدالله سبحانی و دکتر علی شریعتی؛ از جلال آل‌احمد و برادرش شمس آل‌احمد تا استاد فخرالدین حجازی و استاد محمود حکیمی و دیگر نویسندگان متعهد یا مذهبی؛ از آیت‌الله مکارم شیرازی و آیت‌الله جعفر سبحانی و آیت‌الله صالحی نجف‌آبادی تا حجت‌الاسلام محسن قرائتی و حجت‌الاسلام علی صفایی حائری؛ از استاد محمدرضا حکیمی و محمد قهرمان و احمد کمال و علی باقرزاده و غلامرضا قدسی (شاعران بنام آن زمان خراسان) تا برخی شاعران به نام کشوری روزگار مانند مهدی اخوان ثالث، امیری فیروزکوهی و محمدرضا شفیعی کدکنی؛ از استاد احمد آرام، استاد سید غلامرضا سعیدی، دکتر محمدابراهیم آیتی و دیگر

مترجمان مذهبی آن روزگار مانند صدر بلاغی، علی اکبر غفاری، سید هادی خسروشاهی، علی حجتی کرمانی و زین العابدین قربانی. خلاصه اینکه ایشان در دوران پیش از انقلاب، با چهره‌های متعهد و برجسته فرهنگ و ادب و اندیشه آشنا و حتی مرتبط بوده است. تحلیل‌های خواندنی‌ای که از آثار و دغدغه‌های جلال آل احمد و دکتر علی شریعتی، روشنفکران برجسته پیش از انقلاب، بیان کرده، نشان می‌دهد که با آنها و آثارشان مرتبط و مانوس بوده است.

آیت‌الله خامنه‌ای با برخی محافل فرهنگی و علمی آن روز هم ارتباط داشت و در حسینیة ارشاد تهران چندین سخنرانی داشت؛ حسینیة ارشادی که در آن زمان مهمترین پاتوق جریان روشنفکری دینی قلمداد می‌شد. این ارتباطات گسترده و مطالعات فراوان، آشنایی او با فضای فکری و فرهنگی روز ایران و جهان اسلام و جهان را افزایش داد. خصوصاً که در آن زمان به ترجمه آثار برخی از اندیشمندان جهان اسلام و نهضت‌های اسلامی معاصر توجه داشت و آثاری از اندیشمندان مصری و شبه قاره ترجمه کرد. با ترجمه‌های صحیح و غیرمعاندانه و در راستای اهداف اسلامی و تعالی انسان مشکلی نداشت، نه اینکه هر چیزی را ترجمه کند. حتی به برخی طلبه‌ها آموزش ترجمه هم می‌دادند و بابت ترجمه هر صفحه، حق الزحمه پرداخت می‌کرد. ترجمه کتاب «اشک و لبخند» از جبران خلیل جبران (منتشر نشده)، «آینده در قلمرو اسلام» و «ادعای تمدن غرب» از سید قطب، جلد اول تفسیر «فی ظلال القرآن» سید قطب، «نقش مسلمانان در نهضت آزادی هندوستان» (ترجمه و تألیف) و «صلح امام حسن(ع): قهرمانانه‌ترین نرمش تاریخ» از جمله آثار ترجمه‌ای ایشانند که برخی، چندین بار منتشر شده‌اند. از سویی دیگر با زندگی و آثار برخی شخصیت‌های برجسته فکری و فرهنگی تاریخ معاصر مانند سید جمال اسدآبادی، اقبال لاهوری، عبدالکلام آزاد، سید قطب، محمد قطب، اقبال لاهوری، مالک بن نبی و... آشنا بوده‌اند و اغلب آثار آنها را مطالعه کرده‌اند و همین مطالعات از ایشان به عنوان تحلیل‌گر برجسته مسائل تاریخ اسلام و جهان اسلام به ویژه نهضت‌های اسلامی ساخته است. به خصوص که در زمینه تاریخ سیاسی معصومین(ع) و تاریخ سیاسی اسلام و تاریخ معاصر جهان از جمله شخصیت‌های صاحب نظر است که برخی از مباحث او بعدها در کتاب «انسان ۲۵۰ ساله»، «دو امام مجاهد»، «همرزمان حسین(ع)» و... منتشر شده است. از سویی دیگر علاقه اش به تاریخ تفکر دینی و عرضه نظام مند معارف اسلامی منجر به نگارش کتابهای «طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن»، «پژوهشی در باب حوزه علمیه مشهد»، مقاله «چهره رجالی شیخ طوسی» (به پیشنهاد کنگره هزاره شیخ طوسی به میزبانی دانشکده الهیات دانشگاه

مشهد)، «چهار کتاب اصلی علم رجال» (به پیشنهاد استاد محمدرضا حکیمی یا دکتر سید جعفر شهیدی برای درج در یادنامه علامه امینی) و... شد. (ر.ک: کتاب کتاب، صص ۵۵۱ - ۵۶۹)

۲. دوران ریاست جمهوری

متأسفانه در سالهای ابتدایی انقلاب، با توجه به سرعت تحولات جامعه و فقدان نگاری دقیق و مستمر، خیلی از تلاش های شخصیت ها و رهبران فکری و فرهنگی انقلابی به درستی ثبت و ضبط نشده است. آیت الله خامنه ای هم از این قاعده، مستثنا نیست و اجمالی از فعالیت های ایشان در دوره نمایندگی مجلس شورای اسلامی، امامت جمعه تهران، عضویت در شورای عالی دفاع، مشارکت در تأسیس حزب جمهوری اسلامی و شرکت در دوره های مختلف آموزشی و تبیینی این حزب و... در دسترس است و اطلاع از اقدامات ایشان مرتبط با علوم انسانی در دوره قبل از ریاست جمهوری، نیاز به تحقیقات تاریخی بیشتری دارد.

۲-۱ تفسیر قرآن

آیت الله خامنه ای خیلی به قرآن کریم توجه ویژه دارد و قرآن را منشأ علوم انسانی اسلامی می داند و بر تولید دانش ها و علوم انسانی قرآن بنیان تأکید می کند. آشنایی عمیق او با قرآن کریم، از او مفسری برجسته ساخته است، گرچه آن چنان فرصت نداشته که مثل بقیه مفسران، به نوشتن تفسیر بپردازد ولی در هر سخنرانی و هر فرصتی پیش بیاید، به تفسیر و شرح آیات قرآن کریم می پردازد و از آیات قرآن، برای وضعیت جامعه امروز ما، راهنمایی و الگو می گیرد. ایشان به صورت جدی، در دوره ریاست جمهوری، به شرح و تفسیر برخی سوره های قرآن روی می آورند که خوشبختانه در سال های اخیر، برخی از جلسات شرح و تفسیر سوره های قرآن کریم معظم له منتشر شده است، مانند تفسیر سوره های براءت، تغابن، حمد، حشر، مجادله، ممتحنه، بقره، جمعه، صف و منافقون که تاکنون این تفسیرها به ۱۰ جلد رسیده است و با بررسی اجمالی این کتب تفسیری می توان گفت که رویکردشان سیاسی - اجتماعی و درصدد کاربرد سازای آیات قرآن برای امروزه و جوامع امروزی است. از جهاتی سبک تفسیری ایشان را می توان با دیگرهای تفسیرهای اجتماعی روز مانند «فی ظلال القرآن» (سید قطب)، «من وحی القرآن» (علامه فضل الله)، «پرتوی از قرآن» (آیت الله طالقانی) و «الکاشف» (علامه محمدجواد مغنیه) و... مقایسه کرد.

۲-۲ دانشنامه جهان اسلام

یکی از رویکردهای مهم آیت‌الله خامنه‌ای در علوم انسانی، بسترسازی برای تحقیق و پژوهش است. یعنی به‌صورت ویژه تلاش داشتند که آن مواردی که محققان و پژوهشگران نیاز دارند، حتی‌الامکان، فراهم شود؛ اعم از فرصت مطالعاتی، راه اندازی یا تجهیز کتابخانه، مرکز تحقیقاتی، ساختمان و تجهیزات اولیه و حتی تشویق و دلگرمی. برای نمونه در اسفند ۱۳۶۲ که بنیاد دانشنامه جهان اسلام را راه‌اندازی کرد و بدین گونه بستری برای پژوهش جمعی از اساتید و نخبگان علمی و فرهنگی کشور فراهم شد. این مرکز در حوزه مطالعات جهان اسلام و ایران، با هدف اصلی تدوین و نشر دانشنامه جهان اسلام آغاز به کار کرد و به تدریج، یکی از مراکز اصلی و معتبر دانشنامه‌نگاری در جهان اسلام شد. این دانشنامه از جمله دغدغه‌های مهم آیت‌الله خامنه‌ای در دهه شصت محسوب می‌شود. ابتدا دکتر غلامعلی حداد عادل به عنوان واسطه و مسئول هماهنگی این دانشنامه انتخاب می‌شود و او هم از دکتر مهدی محقق می‌خواهد سرپرست تیم تحقیقاتی دانشنامه بشود و او از اساتیدی مانند کامران فانی، عبدالکریم سروش، بهاء‌الدین خرمشاهی و... استفاده می‌کند. مهدی محقق نخستین مدیرعامل این دانشنامه در سال‌های ۱۳۶۲-۱۳۶۴ بوده است. بعد از او، نصرالله پورجوادی، سال‌های ۱۳۶۴ تا ۱۳۶۹ و بعد از او، سید مصطفی میرسلیم در سال‌های ۱۳۶۹-۱۳۷۴ مدیرعامل بوده و با مسئولیتش در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی [دولت دوم هاشمی رفسنجانی]، این مهم به دکتر حداد عادل واگذار می‌شود. دکتر حداد عادل از سال ۱۳۷۴ تاکنون، مدیرعامل این مرکز علمی - فرهنگی است. حجت‌الاسلام حسن طارمی راد نیز از سال ۱۳۷۶ معاون پژوهشی این مرکز عهده دار است که مهر ۱۴۰۴، بزرگداشتی نیز برای او در کتابخانه ملی ایران برگزار شده است.

تاکنون ۲۹ جلد از این دانشنامه منتشر شده و ۱۲ جلد ترجمه آن به زبان عربی با عنوان دائرةالمعارف العالم الاسلامی و بیش از ۷۵ جلد کتاب به زبان‌های فارسی و انگلیسی از طریق انتشارات «کتاب مرجع» منتشر کرده است. پژوهشکده بنیاد هم برای توسعه و گسترش پژوهش در زمینه علوم و فنون و معارف اسلامی و نیز فراهم آوردن زمینه مناسب برای ارتقای فعالیت‌های پژوهشی مرتبط در سال ۱۳۸۰ تأسیس شده است. هم‌اکنون ۱۲۰ عضو هیأت علمی با این مرکز همکاری می‌کنند و این دانشنامه حداقل ۴۰ مجلد خواهد بود.

در ادوار مختلف شخصیت‌های علمی و فرهنگی دیگری هم با این بنیاد همکاری می‌کرده‌اند مانند آیت الله جعفر سبحانی، آیت الله محمدهادی معرفت، دکتر ابوالقاسم گرجی، دکتر سید جعفر شهیدی، دکتر عبدالکریم سروش، کامران فانی، بهاءالدین خرمشاهی و... هیأت امنای فعلی آن سیزده نفر از اساتید برجسته حوزه و دانشگاه هستند: آیت الله صادق لاریجانی، نصرالله پورجوادی، غلامعلی حداد عادل، مرحوم غلامعلی خوشرو، علی ذوعلم، جعفر سبحانی، مرحوم جمال‌الدین شیرازیان، حسن طارمی راد، موسی فقیه حقانی، مهدی محقق، رضا مختاری، سید مصطفی میرسلیم، علی اکبر ولایتی. (برای اطلاع از دیدگاه‌های رهبر شهید درباره دایره المعارف نویسی، ر.ک: کتاب کتاب، صص ۲۵۱ - ۲۶۲)

جالب اینجاست که تأسیس این بنیاد / دانشنامه تقریباً همزمان با «مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی» (اسفند ۱۳۶۲) با بنیانگذاری سید محمدکاظم موسوی بجنوری (از مبارزان انقلاب اسلامی و زندانیان سیاسی دوره پهلوی دوم و دبیرکل حزب ملل اسلامی) است و برای اینکه تداخلی با برنامه‌های این مرکز نداشته باشد و برخی از مدخل‌ها و شاید برخی نویسندگان این دانشنامه با دانشنامه جهان اسلام یکی بودند، شروع انتشارش با حرف ب آغاز می‌کند در سال ۱۳۷۵. جلد الف آن در سال ۶۷ منتشر می‌شود. از سوی احسان یارشاطر، مدیر «دانشنامه اسلام و ایران» (دوره پهلوی) ادعا شده بود که این «دانشنامه جهان اسلام»، در ادامه «دانشنامه ایران و اسلام» و ترجمه «دانشنامه اسلام» در حال چاپ بوده است، که در مقدمه «دانشنامه جهان اسلام» ذکر می‌شود که تفاوت بنیادی با این دانشنامه‌ها دارند. البته ما دانشنامه دیگری هم در سالهای ابتدایی دهه شصت داریم که وسعت کارش به این دو مرکز نمی‌رسد. مانند «دایره‌المعارف تشیع» که در سال ۱۳۶۰ و حمایت مالی فهیمه مُحَبِّی انجذانی دنبال شد. جلد اول این دانشنامه پس از استعفای دکتر مهدی محقق و سرپرستی احمد صدر حاج سید جوادی، در سال ۱۳۶۶ منتشر شد و کامران فانی، بهاءالدین خرمشاهی، سید احمد سجادی و مهدی محقق اعضای هیأت علمی آن بوده‌اند.

۲-۳ ستاد انقلاب فرهنگی و کمیته های مختلف آن

در زمانی که انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها صورت گرفته بود و برخی اوقات گزارش‌هایی در زمینه سخت‌گیری بر اساتید و دانشگاهیان یا اعمال نفوذها بر رسیدگی به پرونده‌های آنها مطرح می‌شد، آیت‌الله خامنه‌ای تلاش داشت که همواره بر معیارها و ملاک‌های دینی و شرعی و رعایت اخلاق و آداب اسلامی و انسانی و توجه به استفاده از ظرفیت علمی آنها، این پرونده‌ها

مورد بررسی قرار بگیرد. حجت‌الاسلام والمسلمین محمدباقر شریعتی سبزواری (از نویسندگان و پژوهشگران باسابقه علوم اسلامی) - که مدتی مسئول رسیدگی تجدیدنظر پرونده دانشجویان و اساتید اخراجی دانشگاه تهران بودند - در خاطراتشان می‌گوید: «مقام رهبری [آیت‌الله خامنه‌ای] که در آن زمان، رئیس‌جمهور بودند، گفته بودند چون آقای شریعتی در دانشگاه تهران به پرونده‌ها رسیدگی می‌کند، خیالم راحت است.» جالب است بدانیم بنا به گفته شریعتی، دکتر جواد مناقبی (داماد علامه طباطبایی که ارتباطاتی با دربار داشت و آخوند درباری شمرده می‌شد، بنا به ملاحظات چون درگذشت علامه طباطبایی و شهادت دامادش، حجت‌الاسلام علی قدوسی) و دکتر مهدی محقق (که بعدها رئیس انجمن آثار و مفاخر فرهنگی شد) را تبرئه کرد و این دو به دانشگاه برگشتند.

۴-۲ جلسات فرهنگی مشاور فرهنگی رئیس‌جمهور

آیت‌الله خامنه‌ای در دوره ریاست جمهوری، حجت‌الاسلام محمدجواد حجتی کرمانی را به عنوان مشاور فرهنگی خود انتخاب می‌کند. حجت‌الاسلام حجتی کرمانی هم شورایی علمی - فرهنگی راه‌اندازی می‌کند که به صورت هفتگی با رئیس‌جمهور جلسه داشتند و به برخی مسائل فکری و فرهنگی روز می‌پرداختند. حجت‌الاسلام محمدجواد حجتی کرمانی، اساتیدی بنام مانند سید حسن مصطفوی، احمد احمدی، محمد مجتهد شبستری، غلامعلی حداد عادل، زین‌العابدین قربانی، عباسعلی عمید زنجانی و محمدهادی عبدخدایی را اعضای کمیته معارف نام می‌برد که با اشاره رئیس‌جمهور وقت (آیت‌الله خامنه‌ای) و به دعوت و تحت اشراف مشاورت فرهنگی ریاست جمهوری برای تدوین «معارف دینی» دانشگاه‌ها به مشاورت می‌پرداختند. آقایان مهراب رجبی [برادر بزرگ مهران رجبی، هنرمند و بازیگر سینما و تلویزیون] منشی جلسات و ناصر جاسبی عضو دفتر مشاورت فرهنگی بود. (ر.ک: هفته خونی، ص ۲۰) یکی از مأموریت‌های این کمیته، تدوین دروس معارف اسلامی دانشگاه‌هاست. شاید بتوان کتاب «انقلاب اسلامی و ریشه‌ها» نوشته آیت‌الله عباسعلی عمید زنجانی را مرتبط با خروجی‌های این کمیته دانست. در خاطرات استاد سید هادی خسروشاهی هم به وجود فعالیت‌های این کمیته اشاره شده است.

۵-۲ مشارکت در تأسیس دانشگاه آزاد اسلامی

آیت‌الله خامنه‌ای جزو موسسان دانشگاه آزاد اسلامی نیز محسوب می‌شود که امام خمینی هم از ایده حمایت کردند و در ابتدای امر، کمک مالی برای شروع فعالیت هایشان داشتند، اگرچه ایده‌پرداز اصلی این دانشگاه، حجت‌الاسلام هاشمی رفسنجانی است و تا مدتهای طولانی امورات این دانشگاه با هدایت و نظرات و نظارت او پیش می‌رفت. سخنان و دیدگاههای آیت‌الله خامنه‌ای درباره مسائل دانشگاه آزاد و دغدغه‌هایشان درباره این دانشگاه خود تحقیق جداگانه ای می‌طلبد.

۲-۶ دیدارهای فرهنگی و فکری متعدد

آیت‌الله خامنه‌ای در دوره ریاست جمهوری هم چندین جلسه در این زمینه دارد که بیانگر نوع نگاه او در دهه شصت است. از جمله اینکه در سال ۱۳۶۱ با رئیس و اساتید و دانشگاه امام صادق (ع) تهران و در ۲ دی ۱۳۶۱ با مسئولان موسسه در راه حق قم و اعضای جریان طرح بازسازی علوم انسانی دیدار می‌کند. فروردین ۱۳۶۲ به سمینار دفتر همکاری حوزه و دانشگاه - که مجری طرح بازسازی علوم انسانی است - پیام می‌دهد. ۱۸ مهر ۱۳۶۴ با مسئولان انتشارات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی دیدار می‌کند. (ر.ک: کتاب کتاب، صص ۲۸۶ - ۲۸۷) ۶ فرورین ۱۳۶۶ با مسئولان و اعضای بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی دیدار می‌کند. در دیدار با برخی پزشکان، پیشهاد ترجمه برخی میراث پزشکی مسلمانان از جمله کتاب «قانون» ابن سینا به زبان فارسی را می‌دهد. (ر.ک: کتاب کتاب، صص ۲۶۳ - ۲۶۴) می‌توان در این دیدارها و پیام‌ها تا حد زیادی به دغدغه‌ها و دیدگاههای ایشان در آن زمانها، به ویژه در زمینه علوم انسانی، رسید.

۲-۷ تقدیر از کتب مفید و جلوگیری از نشر کتب ناقص و تفرقه افکن و رویکردهای صرفاً انتقادی

یکی از اقدامات مهم آیت‌الله خامنه‌ای در دوره ریاست جمهوری، تقدیر از کتب مفید و جلوگیری از نشر برخی کتب ناقص و تفرقه‌آفرین بوده است. آیت‌الله خامنه‌ای در یکی از خطبه‌های نمازجمعه در سال ۱۳۶۰، از کتاب و دایره المعارف حدیثی «الحیات» (به کوشش و همت برادران محمدرضا، محمد و علی حکیمی) تقدیر می‌کند. همچنین از کتاب «الکاشف» و پژوهش‌های حدیثی حجت‌الاسلام دکتر سید جواد مصطفوی تقدیر می‌کند. البته مخالفت با نشر برخی کتب ناقص یا تفرقه افکن نیاز به استنادات بیشتری دارد و باید اسناد و مدارک بیشتری از آن ماجراها منتشر شود تا به صورت قطعی، نسبت آن به رهبر شهید تأیید یا رد شود. چرا که این موارد بیشتر بر اساس خاطرات شفاهی برخی افراد است و نیازمند صحت سنجی و

تحقیقات بیشتری است. گفته می شود آیت الله خامنه ای از منتقدان کتاب «کاوشی درباره روحانیت» عمادالدین باقی بوده است که در آن به برخی علمای حوزوی انتقاد شده و نویسنده آنها را جزو علمای درباری یا غیرانقلابی معرفی کرده است. ایشان از منتقدان انتشار ویژه نامه ده سالگی انقلاب اسلامی نیز است که محمدجواد مظفر (مدیر فعلی انتشارات کویر) از سوی ستاد بزرگداشت دهه فجر تهیه کرده بود. این رویه در دوره رهبری هم ادامه می یابد. برای نمونه دکتر احمد مهدوی دامغانی (استاد برجسته ادبیات فارسی و مترجم برجسته) در ادامه خاطراتش از چاپ اولیه و پُر غلط کتاب قدیمی «نسمه السحر» به خاطر نمونه خوانی ضعیف و غیرکارشناسی قبل از چاپ کتاب می گوید: «وقتی آقای صادق خرازی این [کتاب] را خدمت حضرت آقای خامنه ای می برد، آقای خامنه ای می گویند: این کار مهدوی نیست. این چیست؟ یعنی چه؟ بعد وقتی این را فرمودند (چون من هم گله گزاری کرده بودم) آقای خرازی به عرضشان رسانده اند که: بله، خود آقای مهدوی هم ناراضی است. این بود که امر فرمودند تا همه را خمیر کنند. فرمودند که چاپ جدید شود. من هم در مقدمه جلد دوم نوشتم که ایشان این منت را به من دارند و آبروی مرا حفظ کردند.» (آیین در برابر خورشید، ص ۲۸۸)

در ماجرای دیگر تاریخ نگار مشهور، حجت الاسلام سید حمید روحانی (زیارتی)، بهمن ۱۳۶۷ نامه ای به امام خمینی می نویسد و در آن از محتوای کتاب درسی تاریخ مدارس انتقاد می کند و بر ضرورت بازنگری در نگارش تاریخ تأکید می کند. امام هم نامه را جهت بررسی به آیت الله خامنه ای، رئیس جمهور وقت می فرستند. آیت الله خامنه ای هم دکتر عطاءالله مهاجرانی را مأمور بررسی و پاسخ به ادعاهای این نامه می کند و در نهایت، آیت الله خامنه ای ضمن پذیرش برخی اشکال موردی، از سبک و رویکرد حجت الاسلام روحانی انتقاد می کند. امام خمینی در ۴ اسفند ۱۳۶۷، با تأکید مجدداً بر اهمیت این موضوع، دستور جلوگیری از تحریف کتب درسی تاریخی را صادر می کند. (ر.ک: صحیفه امام خمینی، ج ۲۱، ص ۲۹۴) آیت الله خامنه ای در مناسبت های دیگری، با توجه به شناختش از دکتر شریعتی، برخی انتقادات این مورخ به او را نمی پذیرد و بعداً در این مورد، حواشی ای نیز بر کتاب «جریانها و سازمان های مذهبی - سیاسی ایران» نوشته رسول جعفریان می نویسد.

در مصاحبه ای با صداوسیما جمهوری اسلامی ایران از برگزاری اولین دوره نمایشگاه بین المللی کتاب تهران (تاریخ ۱۷ آبان ۱۳۶۶) تقدیر می کند و می گوید: «قبل از آنکه به کیفیت نمایشگاه بپردازیم و به آن اهمیت بدهیم، باید به اصل همتی که این نمایشگاه را به وجود آورد و فکری که این تجربه را برای بار اول در ایران مطرح کرد، بپردازیم که حقیقتاً در خور تحسین و ستایش است. اگر حتی کیفیت نمایشگاه به این طور که الان هست، نمی بود و پایین تر از این بود، باز جای این داشت که ما

از برادرانی که این کار را انجام دادند، تشکر کنیم. ما تجربه اول مان است و باید به این وادی قدم می گذاشتیم و در این راه وارد می شدیم که متأسفانه تاکنون نشده بودیم و حال خوشبختیم که انجام شد و کیفیت هم الحمدلله خوب بود.» (مصاحبه ها، ص ۶۴)

۳. دوران رهبری و زعامت

۳-۱ توجه به نهادسازی

شاید بتوان گفت که سال های اولیه دوره رهبری حضرت آیت الله خامنه ای، توجه ویژه ای به نهادسازی متناسب با یکسری رسالت ها و مأموریت ها و اولویت ها اشاره کرد. ابتدا «مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)» در سال ۱۳۶۸ به دستور رهبر شهید و با مدیریت حجت الاسلام حمید شهریاری راه اندازی شد. «اشاعه فرهنگ غنی اسلام، تسهیل دستیابی به منابع و متون اصیل دینی و نیز سرعت بخشیدن به امر کاوش و پژوهش در حوزه علوم اسلامی با بهره گیری از فناوری اطلاعات و به کارگیری امکانات رایانه ای برای ارائه معارف اهل بیت (ع) به جهانیان در شکل و قالب جدید، از اهداف این مرکز شمرده شده است.» این مرکز نقش مهمی در ساماندهی پژوهش های اسلامی و انسانی دارد و دایره خدماتش از حوزویان فراتر رفته است و به ویژه به نخبگان رشته های علوم انسانی هم خدمات ارزنده ارائه می کند. این مرکز بانک جامع اطلاعاتی مهمی را فراهم آورده است و دسترسی به منابع مختلف را برای همه پژوهشگران علوم اسلامی، علوم انسانی اسلامی و حتی علوم انسانی آسان تر کرده است.

سپس در ۱۰ دی ۱۳۶۹، «مجمع جهانی اهل بیت (ع)» را تأسیس می کند و آیت الله محمدعلی تسخیری را به دبیرکلی آن انتخاب می کند و اساتیدی چون آیات مصباح یزدی، جوادی آملی، ابراهیم امینی، سید محمدباقر حکیم، سید محمدحسین فضل الله، احمد جنتی، محمد مومن قمی، محسن مجتهد شبستری و... را به عنوان اعضای شورای عالی این مجمع منصوب می کند و بعدها آیاتی چون محمد مهدی آصفی و... هم به این شورا اضافه می شوند.

در همین سال (۱۳۶۹) پیشنهاد تأسیس «مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی» را می دهد و از ظرفیت اساتید برجسته حوزه و دانشگاه برای این مجمع استفاده می کند. وی، آیت الله محمد واعظزاده خراسانی (که از شاگردان برجسته آیت الله بروجردی و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی بود) را به دبیرکلی این مجمع برمیگزیند و اساتیدی چون آیات محمدابراهیم جنتی

شاهرودی، سید محمدحسین فضل‌الله، سید محمدباقر حکیم، دکتر سید جعفر شهیدی، دکتر ابوالقاسم گرگی، مولوی اسحاق مدنی و ماموستا شیخ الاسلام را به عضویت در شورای عالی این مجمع انتخاب می‌کند. آیت‌الله واعظزاده خراسانی در خاطراتش می‌گوید: «بعد از رحلت امام، رهبری رسید به آسید علی خامنه‌ای. ایشان دستور داد یک مجمعی به نام مجمع اهل بیت(ع) در تهران تأسیس شود که در جلسه اولیه‌ای که علما جمع شده بوده‌اند، من هم آنجا سخنرانی کردم. در همان جلسه صحبت شد که پسندیده است یک جایی هم برای تقریب درست کنیم. همین قدر صحبت شد. روزی دیگر با آیت‌الله تسخیری که رئیس مجمع اهل بیت(ع) بود، خدمت رهبری رسیدیم. به ایشان گفتیم که در جلسه‌ای که مجمع جهانی اهل بیت(ع) تشکیل شده بود، صحبت این شد که یک جایی هم برای تقریب درست کنیم. ایشان هم خیلی استقبال کرد و گفت این را تأسیس کنید. بعد به آقای تسخیری هم گفت که وظیفه این را به عهده چه کسی بگذاریم؟ مرحوم تسخیری گفت که آقای واعظزاده، از ایشان کی بهتر است؟! رهبری یک نامه‌ای به نام من نوشتند که در واقع فرمان ایشان است برای تأسیس موسسه‌ای برای تقریب مذاهب.» (واعظ شهر، صص ۸۴ و ۸۵)

ایشان در ۲ بهمن همان سال (۱۳۶۹)، دستور تأسیس «موسسه دایرةالمعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت(ع)» را به آیت‌الله سید محمود هاشمی (شاهرودی) می‌دهند که از اساتید برجسته و خوشنام حوزه علمیه و از شاگردان برجسته آیت‌الله شهید صدر بوده است. هاشمی در فقه و اقتصاد اسلامی صاحب نظر بوده است و در دهه شصت با «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» [با نام امروزی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه] و دانشگاه قم و دیگر مراکز حوزوی، همکاری علمی داشته است. از دیگر نهادهای ها می‌توان به شکل‌گیری «شورای راهبردی روابط خارجی» به ریاست دکتر سید کمال خرازی در ۴ تیر ۱۳۸۵ و «مرکز الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» به ریاست دکتر صادق واعظ زاده در خرداد ۱۳۹۰ اشاره کرد.

از اقدامات اخیر رهبر شهید انقلاب باید از راهاندازی «موسسه عالی فقه و علوم اسلامی» یاد کرد که به همت حجت‌الاسلام سید علیرضا صدر حسینی تأسیس شده است و تحت اشراف رهبر شهید انقلاب اداره می‌شد. درباره این موسسه آمده است: «مؤسسه عالی فقه و علوم اسلامی، با امر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و با هدف تربیت فقیهان متخصص برای پاسخ‌گویی به نیازهای فقهی نظام اسلامی و جامعه امروز بشری و کمک به تولید علم و نظریه‌های نوین در عرصه‌های مختلف فقه اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تأسیس شده است.» (ر.ک: سایت موسسه عالی فقه و علوم اسلامی به

نشانی <https://mfos.ir>) هم‌اکنون این موسسه از ظرفیت اغلب نخبگان فاضل حوزوی و برخی اساتید دانشگاهی در تهران و قم بهره می‌برد.

۲-۳ طرح، حامی و پشتیبان برخی مراکز و انجمن‌های پژوهشی و فرهنگی

آیت‌الله خامنه‌ای گاهی اوقات علاوه بر نهادسازی، حامی و پشتیبان برخی مراکز و انجمن‌های پژوهشی و فرهنگی بوده است. از جمله اینکه از مُشوقان بسط و گسترش فعالیت‌های آموزشی «موسسه در راه حق» و «بنیاد باقرالعلوم(ع)» قم بوده‌اند که این فعالیت‌های علمی و آموزشی، بعداً در قالب «موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی» نیز ادامه پیدا می‌کند. در خاطرات آیت‌الله مصباح و برخی از نقش‌آفرینان موسسه، به نقش رهبر شهید انقلاب اشاره شده است. (ر.ک: گفتمان مصباح، صص ۱۸۹ - ۱۹۲)

تشویق و حمایت از تأسیس «دانشگاه مذاهب اسلامی» (۱۳۷۱) نیز از دیگر اقدامات معظم له است. آیت‌الله واعظ زاده خراسانی در خاطراتش می‌گوید: «یک روز رفته بودیم خدمت رهبری. گفتیم به فکر افتادیم یک دانشگاهی تأسیس کنیم با مذاهب اربعه سنی و مذهب شیعه، دانشجو بگیریم و افکار شیعه و سنی، همه را برایشان درس بدهیم. سه چهار سال دانشجویها اینجا در دانشگاه و کلاس درس با هم ارتباط دارند، شیعه و سنی با هم رفیق هستند. با هم در خوابگاه جا دارند. تقریباً از این بهتر؟ ایشان گوش دادند و گفتند این دانشگاه از خود مجمع، مهم‌تر است. دانشگاه تربیت دانشجو است در حالی که مجمع، واعظ و منبری تربیت می‌کند. بدین صورت دانشگاه مذاهب اسلامی را تأسیس کردیم.» (واعظ شهر، ص ۸۷)

شهید آیت‌الله خامنه‌ای از طراحان و مُشوقان تأسیس پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی (۲۷ اردیبهشت ۱۳۷۳) است که در خاطرات حجت‌الاسلام صادقی رشاد به این موضوع اشاره شده است. وی می‌گوید: «اوایل اردیبهشت ماه سال ۱۳۷۳ جلسه‌ای خدمت ایشان ... [با حضور آیات مکارم شیرازی، مصباح یزدی، جوادی آملی، سید محمود هاشمی شاهرودی، سید محمدرضا مدرسی یزدی و محمود محمدی عراقی] تشکیل شد و در واقع آن جمع با رهنمود زعیم حکیم امت به تصمیم رسیدیم و بنا شد کاری شروع شود. خاطرم هست متنی را تهیه کرده بودم حاکی از اینکه باید نهادی علمی فکری تأسیس کنیم تا لااقل در سه حوزه فلسفه و کلام، نظام‌های اسلامی و مسائل فرهنگی و اجتماعی فعالیت کند؛ چیزی شبیه اساسنامه شده بود و آن متن مبنای بحث در آن جلسات شده بود. قبل از ظهر بود و دو سه ساعتی جلسه طول کشید، نزدیک به اذان

ظاهر شده بود که حضرت آقا جمع بندی کرده و در نهایت فرمودند کار باید شروع شود و مدیریت آن نیز با آقای رشاد باشد، ایشان کار را پیش ببرند و آقایان هم باید کمک کنند.» (رک: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی از تأسیس تا تکامل؛ گفتگو با صادقی رشاد، تاریخ ۲۷ اردیبهشت ۱۴۰۰، سایت مرکز مدیریت حوزه علمیه استان تهران)

آیت‌الله خامنه‌ای، در این دوران، ۴ آبان ۱۳۷۳، از علامه سید مرتضی عسکری می‌خواهند که آن موسسه‌ای که در عراق (تأسیس ۱۳۴۳ش) داشتند، در ایران هم پیگیری و بازگشایی کنند و بدین‌گونه «دانشکده اصول‌الدین» در قم و دزفول و بعدها تهران و ساوه شکل می‌گیرد. در نامه آیت‌الله خامنه‌ای آمده است: «لازم می‌دانم حضرتعالی فعالیت‌های پُرثمر خویش را با بازگشایی دانشکده اصول‌الدین ادامه داده تا به خواست خداوند متعال، دانشمندان و متخصصانی در زمینه تحقیقات علوم قرآن و حدیث و سیره پرورش یابند. از خداوند سبحان خواستارم با بازگشایی این دانشکده در شهر مقدس قم و شعبه‌های آن در دیگر مناطق، تلاش‌های علمی، خالصانه و بی‌وقفه جنابعالی در نشر حقایق اسلام - که با رویکردی علمی، بیطرفانه و به دور از تعصب و سطحی‌نگری انجام گرفته - استمرار یابد.» ریاست این دانشکده بعد از درگذشت علامه عسکری، برعهده آیت‌الله تسخیری و بعداً آیت‌الله محسن اراکی قرار می‌گیرد و هم‌اکنون به عنوان «دانشگاه بین‌المللی علامه عسکری» فعالیت می‌کند. هم‌اکنون در این دانشگاه، رشته‌هایی مانند علوم قرآنی، علوم حدیث، فلسفه و کلام اسلامی، علوم تربیتی، روانشناسی، حقوق، علوم سیاسی و... به جذب دانشجو می‌پردازد.

حمایت از تأسیس «مجمع عالی حکمت اسلامی» در حوزه علمیه قم هم از دیگر اقدامات رهبر شهید است. در بخش تاریخچه سایت این مجمع آمده است: «پیرو دیدار جمعی از فضلا و نخبگان علوم عقلی حوزه علمیه قم با مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای در زمستان سال ۱۳۸۲ و تأکید معظم له بر ضرورت و اهمیت علوم عقلی و لزوم تشکیل انجمن یا مجمعی که مرکزیت علوم عقلی را در حوزه علمیه بر عهده داشته باشد، جمعی از اساتید علوم عقلی با تشکیل جلسات متعدد راهکارهای تحقق اهداف و منویات معظم له را بررسی کرده نموده که منجر به تأسیس مجمع عالی حکمت اسلامی گردید.» (رک: سایت مجمع عالی حکمت اسلامی به نشانی hekmateislami.com) رهبر شهید انقلاب در دیدارهای متعدد با اساتید فلسفه و علوم عقلی در سالهای اخیر، تأکید بسیاری بر «امتداد فلسفه اسلامی در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی» یا «امتداد اجتماعی و سیاسی فلسفه اسلامی» داشتند.

جدیدترین اقدام هم حمایت از فعالیت های ترویجی و فکری «موسسه انقلاب اسلامی» در زمینه شناساندن انقلاب اسلامی و اندیشه های رهبران انقلاب است که منجر به راه اندازی «پژوهشگاه علوم و معارف انقلاب اسلامی» نیز شده است. هم اکنون حجت الاسلام داوود مهدوی زادگان ریاست این مجموعه فکری را بر عهده دارد.

آیت الله خامنه ای از حامیان مدارس علوم انسانی «فرهنگ» به ریاست و بنیانگذاری دکتر غلامعلی حداد عادل بوده است که تا مدتها رسانه ای نمی شد. این ماجرا در زمانی که بحثی درباره ادعای مالکیت بنیاد مستضعفان (در دوره ریاست پرویز فتح) بر مکان یکی از شعبات مدارس فرهنگ مطرح شده بود، به صورت رسانه ای آشکار شد و این پرونده خاتمه پیدا کرد. آیت الله خامنه ای از حامیان «سازمان ملی پرورش استعدادهای درخشان (سمپاد)» نیز بوده است. حجت الاسلام دکتر جواد اژه ای، سال های طولانی ریاست هیأت امنای سمپاد (۱۳۶۶ - ۱۳۸۷) را برعهده داشت. از مشوقان و حامیان «دفتر مطالعات جبهه فرهنگی انقلاب اسلامی (حسینیه هنر)» با محوریت وحید جلیلی هم بوده اند که با ابتکاراتی چون «جشنواره مردمی فیلم عمار»، نوشت افزارهای اسلامی - ایرانی، واحد تاریخ شفاهی و توجه ویژه به خاطرات شفاهی مردمی و بیان نقش مردم در حوادث مختلف تاریخ معاصر و تاریخ انقلاب مشغول فعالیت است. حمایت رهبری از تأسیس «پژوهشگاه تخصصی شهید صدر» با مدیریت آیت الله سید نورالدین حسینی اشکوری را هم نباید فراموش کرد و ساختمانی در اختیار این پژوهشگاه قرار داده شد.

یکی دیگر از اقدامات رهبری، تشویق حوزه های علمیه به داشتن «انجمن های علمی» و تخصصی است که به مرور تعداد این انجمن های علمی، به ۲۰ انجمن رسیده است و نباید نقش رهبر شهید انقلاب را در تشویق به چنین اموری نادیده گرفت. حالا چه به صورت معنوی و راهبردی و چه به صورت در اختیار قرار دادن ساختمان و امکانات لجستیکی. از ده ها موسسه علمی و فرهنگی در قم و تهران و مشهد و... حمایت شده است که برخی از آنها، به دلایلی رسانه ای نشده است، ولی باید قدردان آینده نگری و دوراندیشی رهبر شهید بود.

حمایت از تأسیس برخی کتابخانه ای تخصصی هم از دغدغه های رهبر شهید انقلاب است که خوشبختانه بخشی از آنها به همت دفتر آیت الله سیستانی در قم محقق شده است. همچنین تجهیز برخی کتابخانه ها از سوی معظم له و دفتر ایشان، تاکنون ده ها هزار جلد کتاب، برخی کتابخانه ها اهدا شده است که مهمترین آنها کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد است. باید به نقش ایشان در راه اندازی یا تشویق موسسات علمی و فرهنگی زیرنظر آستان قدس رضوی نیز توجه داشت. «بنیاد

پژوهش‌های اسلامی»، «دانشگاه علوم اسلامی رضوی»، «موسسه جوانان» و... در آستان قدس رضوی از جمله آنهاست که در برخی خاطرات شخصیت‌ها و فضایی خراسانی، برخی از این حمایت‌ها و تشویق‌ها ذکر شده است. نقش و حمایت و تشویق رهبر شهید از تأسیس بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی و دانشگاه علوم اسلامی رضوی مشهد نیز باید بیان شود. یا حمایتی که از «مدرسه عالی شهید مطهری» (مدرسه سپهسالار قدیم) تهران با تولیت آیت‌الله محمد امامی کاشانی داشته‌اند و همچنین رئیس، اساتید و دانشجویان این مدرسه عالی / دانشگاه دو مرتبه در تاریخ‌های ۱۶ اردیبهشت ۱۳۷۰ و ۱۳ تیر ۱۴۰۳، با معظم له دیدار داشته‌اند.

۳-۳ تقدیر از شخصیت‌های علمی و دینی و دیپلماسی پیام تسلیت

یکی از اقدامات رهبر شهید انقلاب، دلجویی، تفقد و قدرشناسی از اصحاب فرهنگ و اندیشه کشور است که برخی از این موارد، یا به صورت دیدار حضوری و جلسات علمی و مشترک بوده، برخی هم در قالب پیام‌های تسلیت و مواردی هم در قالب توصیه به بزرگداشت شخصیت‌های علمی یا ارسال پیام در مراسمات بزرگداشت شخصیت‌ها بوده است.

آیت‌الله خامنه‌ای نسبت به درگذشت شخصیت‌ها و مفاخر علمی و فرهنگی پیام صادر می‌کند یا در مصاحبه‌هایی به تحلیل افکار و اندیشه‌هایشان می‌پردازد. از جمله درباره شهیدان مطهری، بهشتی، باهنر، مفتاح و... بعدها این روال ادامه پیدا کرد و به درگذشت شخصیت‌هایی مانند استاد محمدتقی شریعتی و استاد سید غلامرضا سعیدی و... هم واکنش می‌دهد. در دوره بعدی هم این روال استمرار و گسترش پیدا می‌کند. درباره شخصیت‌هایی علمی و فرهنگی مانند آیت‌الله مرعشی نجفی (کتاب‌شناس و نسخه‌پژوه)، علامه محمدتقی جعفری (اندیشمند اسلامی و نهج‌البلاغه‌پژوه و مولوی‌پژوه)، آیت‌الله محمد مهدی شمس‌الدین (متفکر لبنانی)، آیت‌الله سید مهدی روحانی (فقیه و عالم رجال)، آیت‌الله سید محمدباقر حکیم (قرآن‌پژوه)، آیت‌الله علامه فضل‌الله (فقیه مجاهد)، آیت‌الله محمد واعظ‌زاده خراسانی (قرآن‌پژوه تقریب‌گرا)، آیت‌الله محمدعلی تسخیری (فقیه تقریب‌گرا)، استاد سید هادی خسروشاهی (نویسنده و مترجم و تاریخ‌نگار)، حجت‌الاسلام دوانی (مورخ نامدار)، آیت‌الله دکتر محمد صادقی تهرانی (مفسر و قرآن‌پژوه نوگرا)، آیت‌الله سید حسن مصطفوی (فیلسوف)، آیت‌الله سید رضی شیرازی (فیلسوف)، آیت‌الله حسن ممدوحی (فیلسوف)، آیت‌الله سید محمد موسوی بجنوردی (فقیه نوگرا)، آیت‌الله عبدالهادی الفضلی (اندیشمند برجسته عربستان)، آیت‌الله محمدآصف محسنی (عالم و حدیث‌پژوه افغانستانی)، حجت‌الاسلام سید عباس موسویان (اقتصاددان اسلامی) و... پیام تسلیت صادر می‌کنند. فقط محدود به حوزویان نیست و برای درگذشت دیگر اهالی

فرهنگ و هنر مانند محمدحسین شهریار تبریزی (شاعر)، احمد آرام (مترجم برجسته)، دکتر سید جعفر شهیدی (ادیب و دانشمند برجسته)، دکتر سید حسن حسینی (نویسنده و منتقد ادبی برجسته)، دکتر قیصر امین‌پور (شاعر و پژوهشگر ادبی)، محمدرضا آقاسی (شاعر مردمی)، عباس مُشفق کاشانی، حمید سبزواری، محمود شاهرخی (جذبه)، دکتر حبیب الله صادقی (هنرمند متعهد) نیز پیام می دهند. در سال‌های اخیر هم پیام تسلیت برای درگذشت دکتر پرویز داودی (اقتصاددان)، دکتر عماد افروغ (جامعه‌شناس متعهد)، دکتر کریم مجتهدی (فیلسوف غربشناس) و... صادر نمودند و از آنها تجلیل کردند. حتی برای درگذشت فرزند آیت الله استادی (استاد حوزه و کتابشناس)، سید مهدی شجاعی (نویسنده) و یوسفعلی میرشکاک (نویسنده و شاعر) یا درگذشت همسر آیت الله جعفر سبحانی (متکلم برجسته)، آیت الله محسن اراکی (اندیشمندان حوزوی) و دکتر محمدجواد ایروانی (اقتصاددان) و... و درگذشت برادر آیت الله جوادی آملی (فیلسوف و مفسر برجسته) و حجت الاسلام محمدجواد حجتی کرمانی (نویسنده قدیمی) و... هم پیام تسلیت می دهند. تحلیل این پیام های تسلیت و تعبیری که درباره برخی از این شخصیت ها و حوزه های علمی آنها به کار می برند، خود تحقیق مجزایی می طلبد.

اگر تاریخچه برخی بزرگداشت‌ها و مفاخر علمی در گذشته و در قید حیات به دقت ثبت و ضبط بشود، نقش رهبر شهید در برپایی و تشویق و حمایت از این بزرگداشت‌ها، مشخص می‌شود. در سه چهار دهه اخیر، تعداد این همایش‌ها و بزرگداشت‌ها فراوان است که در برخی از آنها، پیشنهاددهنده اصلی شخص ایشان بوده‌اند مانند بزرگداشت آیت‌الله محمد مهدی آصفی (متفکر و اندیشمند برجسته اسلامی و شیعی) و... در اغلب همایش‌ها هم یا پیام داده‌اند (مانند بزرگداشت علامه حسن‌زاده آملی و علامه محمدتقی جعفری در دانشگاه تهران) یا با مجریان و دست‌اندرکاران و اعضای هیأت علمی دیدار داشتند که آخرین آنها بزرگداشت های آیت‌الله محمدهادی میلانی و آیت‌الله میرزا حسین نائینی بوده است. خوشبختانه متن دیدارهای این همایش‌ها در دسترس عموم و از این منظر قابل بررسی است. گفته شده که رهبر شهید از همایش های «حکمت مطهر» و «چهره‌های ماندگار» - که سالانه و با همت سازمان صداوسیما در دوره ریاست دکتر علی لاریجانی و همکاری دیگر مراکز علمی و فرهنگی برقرار می‌شد - استقبال کرده بودند. یکی از دغدغه‌های ایشان این بود که از فعالان علمی و فرهنگی کشور در زمان حیات، تقدیر شود.

۴-۳ نقش راهبری فرهنگی و ارتقای جایگاه شورای عالی انقلاب فرهنگی

شهید آیت‌الله خامنه‌ای سعی نموده است از بهترین‌های عرصه فکر و فرهنگ در شورای عالی انقلاب فرهنگی (تأسیس ۱۹ آذر ۱۳۶۳) در هر دوره استفاده کند، که توجه به اعضای این شورا در هر دوره‌ای قابل تأمل است. خصوصاً در دوره‌های اولیه، که اسامی صاحب‌نظران بسیاری به چشم می‌آید، مانند دکتر علی شریعتمداری، دکتر مهدی گلشنی، دکتر حسن حبیبی، دکتر رضا داوری اردکانی، دکتر غلامعلی حداد عادل، استاد محمدتقی مصباح یزدی و... در دو دهه اخیر هم از ظرفیت اساتیدی چون حمید پارسانیا، احمد واعظی، علی‌اکبر صادقی رشاد، حسن رحیم‌پور ازغدی، علیرضا اعرافی، محسن قمی، علی‌اکبر ولایتی، علی لاریجانی، حسین کچویان، سید علیرضا صدر حسینی، سید سعیدرضا عاملی، عادل پیغامی و... نیز استفاده شده است که هر کدام از صاحب‌نظران شناخته شده علوم انسانی یا علوم انسانی اسلامی هستند. آیت‌الله خامنه‌ای در هر دوره‌ای، با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی دیدار و جلسه برگزار کرده که در آنها هم نکات و نظرات مهمی درباره ارتقای وضعیت فرهنگی جامعه و تحول علمی در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی و رشد علمی کشور و... ایراد کرده‌اند.

تعیین «شورای سیاستگذاری صداوسیما» (۲۱ شهریور ۱۳۶۸ با ریاست حجت الاسلام محسن دعاگو) و همچنین انتخاب هیأت امنای سازمان تبلیغات اسلامی و استفاده از نخبگان حوزوی و دانشگاهی در آن سازمانهای فرهنگی و رسانه ای هم از دیگر اقدامات این عرصه می‌توان قلمداد شود. این شورای سیاستگذاری غیر از شورای نظارت بر سازمان صداوسیما (مندرج در قانون اساسی) است و در دوره دوم، طی حکمی در تاریخ ۶ مرداد ۱۳۷۱، محسن دعاگو، محمد هاشمی، محمود محمدی عراقی، محمدجواد لاریجانی، محمدحسن زورق، مسیح مهاجری، عطاءالله مهاجرانی، مجید انصاری، غلامعلی حداد عادل، حسین شریعتمداری، احمد پورنجاتی، مهدی ارگانی، محمدهاشم رهبری، محمدعلی زم، ایرج شگرف نخعی، سید محمد صدر، محمود عبداللهمی، مهدی فریدزاده و مهدی کلهر به عضویت در این شورا منصوب می‌شوند. از سویی دیگر توجه ویژه ای به حفظ و گسترش زبان فارسی داشتند و از به کار بردن لغات بیگانه، حتی الامکان، خودداری می‌کردند. با نامگذاری سالها، از اواخر دهه هفتاد به بعد، علاوه بر فرهنگ سازی، به جهت دهی برخی نخبگان و نویسندگان و فعالان علوم انسانی نیز می‌پرداختند و تلاش داشتند آنها را برای تحقیق و پژوهش در زمینه برخی اولویت های روز جامعه، تشویق کنند یا جهت بدهند.

۵-۳ اعزام به خارج کشور و حمایت از تحصیلات عالیه برخی فضلا

حمایت و بورسیه برخی از شخصیت‌ها برای ادامه تحصیلات عالیه در رشته‌های جدید علوم انسانی هم از دیگر اقدامات رهبر شهید و دفترشان است که متأسفانه اطلاعات رسمی ناچیزی در این باره بیان شده است. مشهورترین آن حمایت رهبر شهید

از اعزام برخی از دانش‌پژوهان «موسسه در راه حق» (و بعدها موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)) برای تحصیلات در رشته‌های جدید علوم انسانی است. (ر.ک: گفتمان مصباح، صص ۱۹۳ - ۱۹۴)

استفاده از برخی شخصیت‌های علمی - دینی برجسته برای مدیریت مراکز اسلامی در خارج از کشور و حتی رایزنی فرهنگی یا نمایندگی جامعه‌المصطفی(ص) در کشورهای مختلف و... هم از دیگر حمایت‌های رهبر شهید و دفترشان از نخبگان علوم اسلامی و علوم انسانی است. اگرچه تعداد این افراد به آن نسبت، زیاد نیست و محدودیت‌هایی هم برای فعالیت‌های آنها در زمینه مدیریت مراکز اسلامی وجود دارد و در سال‌های اخیر، بر آن مشکلات افزوده شده است، ولی کم‌وبیش، این فعالیت‌ها در برخی کشورها و مناطق دنیا برقرار بوده است. در دهه‌های اخیر، از ظرفیت‌های اساتیدی چون محسن اراکی، سید عباس قائم‌مقامی، عبدالحسین مُعزّی، احمد واعظی، محمدحسین مختاری، اصغر هادوی، سعید واعظی، عبدالمجید حکیم‌الهی، مهدی مهدوی‌پور، رضا رضانی گیلانی، سید مهدی علیزاده موسوی، محمدعلی شمالی، محمدهادی مفتاح و... استفاده شده است.

حجت‌الاسلام رسول جعفریان، تاریخ نگار مشهور، در دهه هفتاد، بسیار مورد توجه و حمایت دفتر رهبر شهید بوده است و سال‌های متمادی به عنوان محقق و پژوهشگر در ایام حج، به عربستان اعزام می‌شده است.

۶-۳ دیدارهای مرتب و منظم عمومی و خصوصی با شخصیت‌ها و اساتید حوزوی و دانشگاهی

دیدارهای علمی و فرهنگی در دوره رهبری آیت الله خامنه‌ای استمرار پیدا می‌کند و تنوع بیشتری می‌یابد. جلسات عمومی، غیرعمومی و خصوصی بسیاری با نخبگان و اساتید شاخص حوزوی و دانشگاهی دارد که بعدها در قالب‌های منظم یافته‌ای تکرار می‌شود. برای نمونه، در بهمن ۱۳۶۸ دیداری با اساتید، مسئولان و طلاب بنیاد فرهنگی باقرالعلوم(ع) قم (تیم تخصصی موسسه در راه حق) دارد و ضمن تقدیر از موسسان بنیاد، تشکیل این مجموعه را یکی از آرزوهای دیرین دلسوزان به حوزه علمیه و آینده فکری دنیای اسلام نامیدند. (ر.ک: گفتمان مصباح، صص ۱۹۰ - ۱۹۱) جلسات منظم فقهی با حکمی در تاریخ ۸ دی ۱۳۷۱ و با حضور آیات سید جعفر کریمی، سید مهدی روحانی، علی احمدی میانجی، محمدابراهیم جناتی، محمد مومن قمی، سید کاظم حائری، سید محمود هاشمی شاهرودی، حسن جواهری، سید محمد خامنه‌ای، محمدعلی تسخیری و... برگزار می‌شود تا موضوعات و مسائل جدید فقهی بررسی شود و پاسخ فقهی عالمانه و محققانه به مسائلی که وضع کنونی جهان و پیشرفتهای علمی نو، برای فرد و جامعه مسلمان مطرح می‌سازد، تهیه کند. در ۲۸ مهر ۱۳۷۰ با اعضای

مجمع نویسندگان مسلمان و در ۵ مرداد ۱۳۷۱ با مسئولان کانون پرورش فکری کودکان و نوجوان دیدار می کند و در هر دو دیدار، ضمن بیان اصول و قواعدی برای ترجمه ها، بر ترجمه برخی آثار داستانی و رمان خوب و مفید برای عموم یا کودکان را پیشنهاد می دهد. (ر.ک: کتاب کتاب، ص ۲۶۵) ۱۴ تیر ۱۳۷۱ دیدار مجددی با اعضای مجمع نویسندگان مسلمان دارد و بر موضع گیری نویسندگان در مسائل روز تأکید می کند. (ر.ک: کتاب کتاب، ص ۳۰۴) ۲۵ تیر ۱۳۷۰ و ۲۲ تیر ۱۳۷۱ دو دیدار تأثیرگذار با دفتر هنر و ادبیات مقاومت حوزه هنری دارد که بعدها زمینه ساز آثار متعدد و متنوع و تأثیرگذاری در زمینه ادبیات دفاع مقدس یا ادبیات پایداری می شود که در دهه های هشتاد و نود، در فضای عمومی جامعه نیز جریانسازی می کند و در گسترش روحیه ایثار و فداکاری و فرهنگ شهادت در جامعه موثر واقع می شود. ۷ دی ۱۳۷۲ با برگزیدگان کتاب سال جمهوری اسلامی دیدار می کند. در برخی از این دیدارها، حتی بر لزوم پرورش ترجمان توانا و ترجمه آثار فارسی به زبانهای دیگر نیز تأکید می کند. (ر.ک: کتاب کتاب، صص ۲۷۱-۲۷۲) نگاه تحلیلی به فهرست کامل دیدارهای تخصصی رهبر شهید با گروههای علمی و فرهنگی قابل تأمل و تحقیق مستقل دیگری است.

یکی از اقدامات مهم در دهه های هشتاد و نود، سلسله جلسات موضوعی با اساتید و صاحب نظران دانشگاهی و حوزوی است که بعدها در خرداد ۱۳۹۰ زمینه ساز شکل گیری «مرکز الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» می شود که مستقیماً زیر نظر دفتر مقام معظم رهبری فعالیت می کند. این نشست ها با عناوینی چون «عدالت»، «آزادی»، «زن و خانواده» و «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» آغاز شده است و اساتیدی چون فرامرز رفیع پور، مسعود درخشان، عماد افروغ، پرویز داوودی، حسن سبحانی، فرامرز رفیع پور، محمدجواد لاریجانی، سید حسین میرمُعزی، زاهدی وفا، ابوالقاسم علیدوست، ولی الله نقی پورفر، احمد واعظی، حمید پارسانیا، سید عباس موسویان، علیرضا پیروزمند، احمدعلی یوسفی، سید جلال دهقانی فیروزآبادی، طوبی کرمانی، فریبا عباسوند، فهیمه فرهمندپور و... در محضر رهبری به بیان نظرات و دیدگاه های خود پرداختند. از سوی دیگر این مرکز در برخی پژوهشهایش از ظرفیت برخی اساتید علوم انسانی مانند سید عباس نبوی، عطاءالله رفیعی آتانی، سید کاظم سیدباقری و... نیز بهره برده است. سخنان دکتر صادق واعظزاده درباره شکل گیری «مرکز الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» شنیدنی است.

۳ بهمن ۱۳۹۷ با مسئولان و محققان «ستاد توسعه علوم شناختی» دیدار می کنند و توصیه های مهمی بیان کردند: «توصیه اول اینکه برای پیشرفت علمی، از همه توانایی های غربی ها استفاده کنید و از شاگردی کردن و یاد گرفتن هرگز پرهیز نکنید؛

زیرا ما از شاگردی کردن ننگمان نمی‌آید، بلکه از «همیشه شاگرد ماندن» ننگمان می‌آید... (توصیه‌ی دوم) هیچ‌گاه به برنامه‌ها و توصیه‌های غربی‌ها اعتماد نکنید.» از سویی دیگر در سالهای اخیر بر سرمایه‌گذاری درباره «هوش مصنوعی» نیز تأکید کردند که تحولات بزرگی در عرصه‌های مختلف علمی از جمله علوم انسانی رقم خواهد زد.

تلاش معظم‌له این بوده است که ظرفیت‌های علمی و فرهنگی و دینی مختلف - حوزویان و طیف‌های مختلف دانشگاهیان دانشگاه‌های دولتی، آزاداسلامی و پیام نور - را برای ارتقای علمی و فرهنگی ایران و جوامع اسلامی بسیج بکنند. برگزاری جلسات متعدد با اساتید مختلف در سفرهای استانی هم برگزار می‌شود و در غالب سفرها، دیدارهایی با اساتید و نخبگانی دانشگاهی و حوزوی دارند و هم به صورت سالانه، دیدارهایی با اساتید دانشگاهی دارند که تا پیش از دوره کرونا، به صورت سالانه و منظم برقرار بود.

ایشان دیدارهایی متعدد و متنوع با مدیران و اعضای هیأت علمی برخی مراکز علمی و پژوهشی داشتند. برای نمونه، با مدیر و اعضای دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم و پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی قم داشته‌اند و از آن مرکز به عنوان «نماد روشنفکری در حوزه» یاد کرده‌اند (دیدار در تاریخ ۲۸ شهریور ۱۳۸۴) و از برخی کتاب‌ها، دانشنامه‌ها و حتی مجلات دفتر تبلیغات نیز تقدیر کرده‌اند. در اوایل دوره رهبری (۲۸ بهمن ۱۳۷۰)، دیداری با نویسندگان مجله «حوزه» دارند که بسیار جالب و راهبردی است. در دیدار با مدیران رادیو و تلویزیون بر استفاده از اساتید و نخبگان حوزوی و دانشگاهی تأکید کرده‌اند. از جمله در اوایل دهه هفتاد، مدیران رادیو را به استفاده از نظرات اساتیدی چون محمدرضا حکیمی توصیه می‌کند. حجت‌الاسلام احمد مروی و دکتر حداد عادل هم به برخی از دیدارهای خصوصی معظم‌له با برخی از چهره‌های علمی و فرهنگی اشاره می‌کند. از جمله دیدارهای خصوصی که با دکتر سید جعفر شهیدی، ایرج افشار (ایران‌شناس)، آیت الله آقامجتبی تهرانی، علامه سید جعفر مرتضی عاملی (مورخ نامدار)، هوشنگ ابتهاج (الف. سایه) و... دارند. حتی نقل قولی هم از دیدار خصوصی دکتر حسین عظیمی (اقتصاددان) با ایشان نیز مطرح شده است.

تفقد از برخی چهره‌های علوم اسلامی و علوم انسانی هم بخشی دیگر از توجهات رهبر شهید است که متأسفانه بسیاری از آنها رسانه‌ای نشده است و بعضاً لابلای خاطرات پراکنده برخی شخصیت‌ها بدان اشاره می‌شود. مانند دکتر همایون همتی (دین‌پژوه)، حجت‌الاسلام رضا اسلامی، حجت‌الاسلام محمدعلی مهدوی راد (قرآن پژوه و حدیث پژوه)، آیت‌الله محسن

اراکي، حجت الاسلام عبدالحسين خسروپناه، دکتر محمد محمدرضايي، دکتر محمدرضا سنگري، دکتر موسي نجفي، دکتر موسي فقيه حقاني، شهريار زرشناس، محمدرضا سرشار، محسن پرويز، عباس سليمي نمين، يعقوب توکلي، محسن مومني شريف و... خاطراتي از اين ديدارهاي رهبر شهيد يا تفقد و عنايت نسبت به آثار يا مباحث يا رويکردهايشان بيان کرده‌اند. به برخي نخبگان و نويسندگان اهل سنت يا کُرد و ترک و افغانستاني هم توجه دارد و به برخي آثار آنها توجه دارد.

جلسات منظم ايشان با شعرا و اهالي ادب و ادبيات هم نبايد فراموش شود که در آن عمدتاً بر حفظ زبان و ادبيات فارسي تأکيد مي‌شود. کتاب «امين زبان و ادب فارسي»، مجموعه بيانات و راهکاري‌هاي عملي و علمي رهبر شهيد در خصوص موضوع زبان فارسي است که نشان‌دهنده توجه ويژه ايشان به اين زبان است. کتاب «امين شعر انقلاب؛ تأملی در آفاق ادبی و شاعرانگی آیت‌الله خامنه‌ای» علاوه بر تحليل هاي رهبر شهيد، با گفتارهايي از غلامعلي حدادعادل، رئيس فرهنگستان زبان و ادب فارسي، محمدرضا سنگري، عليرضا قزوه و... و بيان ديدگاه‌ها و خاطره‌هايي شورانگيز و خواندني، به ترسيم آفاق ادبي و شاعرانگي هاي امين شعر انقلاب پرداخته است. از سويي ديگر، به همت يکي از پژوهشگران هنر و ادبيات معاصر (محمدرضا وحيدزاده)، مجموعه‌اي از سخنان رهبري درباره شعر و ادبيان در قالب کتاب «رسم شاعري» عرضه شده است. در اين کتاب، سخنانی درباره مهرداد اوستا، علي معلم دامغانی، قيصر امين‌پور، دکتر سيد حسن حسيني و برخي شاعران و ادبيان معروف معاصر فارسي و حتي برخي شاعران و ادباي عربي نکاتي بيان شده است. يا در کتاب «خون دلی که لعل نشد» از جبران خليل جبران (لبنان) و جواهری (عراق) و... ياد مي‌کنند.

۷-۳ دیدار با مسئولان نهاد رهبری در دانشگاهها و حمايت از طرحهاي عقيدتي

رهبر شهيد ديدارهايي منظمي با مسئولان نهاد رهبري در دانشگاه‌ها داشته‌اند و در اين جلسات، سخنان مهمي درباره وضعيت دانشگاه‌ها و علوم انساني و اسلامي شدن دانشگاه‌ها و دروس و تقويت بنيانهاي معرفتي دانشگاهيان ايراد مي‌کرده‌اند. همچنين ديدارهاي دانشجويي به صورت عمومي و همچنين ديدار با دانشجويان بسيجي يا دانشجويان شرکت‌کننده در «طرح ولايت» نيز داشته‌اند. ايشان توجه ويژه‌اي به طرح ولايت داشتند و از برنامه‌هاي فکري و عقيدتي آيت‌الله مصباح يزدي در اين زمينه کاملاً حمايت کردند و بر فراگيري آن تأکيد مي‌کردند. اين طرح هم‌اکنون يکي از عوامل حفظ پايداي ديني و انقلابي دانشجويان در دانشگاه‌ها قلمداد مي‌شود و در دهه اخير، اين مهمترين عوامل حفظ پايداي ديني و انقلابي دانشجويان در دانشگاه‌ها قلمداد مي‌شود و در دهه اخير، اين طرح ديگر محدود به دانشجويان نمانده است و به طرح ولايت اساتيد،

کارگران، معلمان، نیروی انتظامی و... هم توسعه یافته است. آیت‌الله خامنه‌ای از برخی طرح‌های مطالعاتی در زمینه‌های فکری و فرهنگی و تاریخی حمایت یا تشویق کرده‌اند که از جمله آنها می‌توان به «حلقه صالحین» در بسیج هم اشاره کرد.

۳-۸ حفظ میراث فرهنگی و تمدنی در کشورهای اسلامی

آیت‌الله خامنه‌ای در دوره رهبری، برای حفظ میراث خطی و نسخ قدیمی زبان فارسی در هندوستان و دیگر کشورهای اسلامی دغدغه دارد و به صورت ویژه دستوراتی درباره ثبت و ضبط و نسخه‌برداری از آن میراث اسلامی و فارسی صادر می‌کند. که اساتید و پژوهشگرانی در دهلی نو به این دغدغه می‌پردازند. در سال‌های اخیر هم مدتی دکتر علیرضا قزوه (شاعر) در یکی از همین مراکز فعالیت می‌کرد.

۳-۹ حامی و مشوق نشریات و ناشران انقلابی و تأثیرگذار

رهبر شهید انقلاب به انتشارات و نشریات علمی و فرهنگی هم توجه دارند. ناشرانی مانند بوستان کتاب، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (سابقاً مرکز تحقیقات اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، موسسه دارالحديث، انتشارات سروش و... ایشان پیش از انقلاب با ناشرانی مانند «بعثت» و «دفتر نشر فرهنگ اسلامی» مرتبط بودند. برخی نشریاتی مانند «کتاب نقد»، «کیهان فرهنگی»، فصلنامه «حوزه»، ماهنامه «سوره»، ماهنامه «زمانه»، «یادآور» و... را رصد می‌کردند و به صورت موردی (یک شماره یا ویژه‌نامه) مانند ویژه‌نامه روزنامه «جوان» به مناسبت بزرگداشت آیت‌الله مشکینی (به سردبیری محمدرضا کائینی)، ویژه‌نامه «ماجرای جنگ» (به سردبیری جواد موگویی) به مناسبت جنگ بوسنی و هرزگوین یا به صورت عمومی را مورد تشویق و تمجید قرار داده بودند. اخیراً هم نشریه «دانشمند» (به سردبیری پژمان عربی ساردو) که در زمینه پیشرفت‌های علمی و فناوری ایران است، نیز مورد عنایت قرار داده بودند. حتی برخی برنامه‌های تلویزیونی مانند «ثریا» (شبکه اول)، «زاویه» (شبکه چهارم) و برخی برنامه‌های شبکه افق و... را نیز دیده یا تشویق یا نقد کرده‌اند.

۳-۱۰ سنت یادداشت نویسی و تقریظ بر کتابها

تقریظ یا نوشتن حاشیه‌های تبیینی یا انتقادی بر برخی کتب نویسندگان و اساتید دانشگاهی یکی از سرفصل‌های توجه رهبر شهید انقلاب به این موضوع است. اگرچه تقریظها و حواشی ایشان بر کتابهای ادبیات پایداری و انقلاب اسلامی منتشر شده و دیگر موارد بندرت، رسانه ای شده است، مانند نظراتی که بر کتاب «جریان‌ها و سازمان‌های مذهبی - سیاسی ایران» نوشته رسول جعفریان نوشته‌اند که بسیار نیز مشهور شده است. یا اینکه کتاب‌های «تاریخ تحولات سیاسی معاصر ایران» نوشته

دکتر موسی نجفی و دکتر موسی حقانی و «نگاهی کوتاه به تاریخچه روشنفکری در ایران» (۲ ج) نوشته شهریار زرشناس را مورد تشویق قرار داده‌اند و نکاتی را یادآور شده‌اند. همچنین مباحث تاریخی استاد علی ابوالحسنی منذر، درباره نهضت مشروطه و شیخ فضل‌الله نوری را نیز ستودند و بدان توجه و اشاره کرده‌اند. به مباحث رجالی آیت‌الله سید مهدی روحانی و آیت‌الله سید موسی شبیری زنجانی و... هم توجه داشتند. برخی آثار کلامی و اعتقادی شخصیت‌های معاصر را مورد توجه قرار دادند. از جمله کتاب «آذرخشی دیگر از آسمان کربلا» نوشته آیت‌الله مصباح. خصوصاً در سالهای اخیر، بارها و بارها از او به عنوان «متفکر» و «استاد فکر» یاد کرده‌اند و به مناسب‌های مختلف از ایشان تقدیر و تمجید کرده‌اند. از سویی آثار آیت‌الله جوادی آملی را مرتب دنبال می‌کردند و درباره تفسیر «تسنیم» سخنان مهمی بیان کردند.

بازدید از نمایشگاه کتاب و نمایشگاههای تخصصی از دیگر اقدامات رهبر شهید در این عرصه است. در دیدارها یا بازدید از نمایشگاه کتابهای حوزوی در سال ۱۳۸۹ پیشنهاداتی به موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی و مرکز نشر اسراء داشتند و در دیدارهای مختلف، پیشنهاداتی برای کار روی آثار متفکران مسلمان جامعه دادند از جمله کار بر روی آثار و اندیشه های امام خمینی، علامه طباطبائی، شهید مطهری، شهید صدر، آیت الله مصباح، علامه جعفری و آیت الله جوادی آملی و... تا هم روی این آثار بیشتر کار و تحقیق شود یا برخی از این آثار هم خلاصه و روان یا در قالب های جدیدی عرضه شود تا افکار و اندیشه هایشان برای سطوح مختلف قابل استفاده باشد. در دوره رهبری هم بیش از ده بار در نمایشگاه بین المللی کتاب تهران شرکت کرده اند و با برخی از اهالی فرهنگ و کتاب دیدار داشته اند. در مورد نمایشگاه کتاب و کتاب هم مفصل توضیحاتی ارائه داده اند. «کتاب کتاب» (از انتشارات کتاب فردا) مجموعه ای ارزشمند از این توصیه ها و نظرات رهبر شهید درباره کتاب و کتابخوانی تا ابتدای دهه ۱۳۹۰، در این زمینه ها بسیار مناسب و خواندنی است.

شهید آیت‌الله خامنه‌ای به کتب درسی دانش‌آموزان و وزارت آموزش و پرورش توجه داشتند. از جمله توجهات او باعث شده است که در اواسط دهه هشتاد، کتب درسی رشته های علوم انسانی به ویژه تاریخ معاصر، علوم اجتماعی، روان‌شناسی و... بازنگری شود. البته این توجه به کتب درسی فقط مربوط به مدارس نبوده و در مورد متون آموزشی دانشگاهها و حوزه های

علمیه هم تأکیدات مکرری داشتند. برخی اوقات خواستار درج برخی محتویات و موضوعات در کتب درسی و آموزشی شده اند، مانند «اسناد لانه جاسوسی آمریکا»، تا در حافظه تاریخی مردم ایران ثبت و ماندگار بشود.

۱۳-۳ روایت دقیق تاریخ و سنت بیان خاطرات و یادداشت نویسی روزانه

روایت دقیق تاریخ معاصر و تاریخ انقلاب اسلامی و بیان خاطرات و تجربیات از دیگر اقدامات راهبردی و ماندگار رهبر شهید است که خوشبختانه چند مجلد از آنها منتشر شده (مانند «خون دلی که لعل شد» و «روایت آقا» و «یاد و یادگار») ولی بسیاری از آنها منتشر نشده است و امیدواریم به زودی همه آنها منتشر شود. یک سرفصل جدی دیگر و از نشانه های انس آیت الله خامنه ای با قلم، «یادداشت های شخصی» است. «بخش قابل توجه این یادداشت ها به ایام پس از پیروزی انقلاب تا همه سال های پس از آن اختصاص دارد که به این ترتیب، رویدادهای شخصی و نیز سیری از تحولات ایران و جهان را به روایت شخصیتی که همواره در این سال ها، در بالاترین سطوح مسئولیت و مدیریت جمهوری اسلامی قرار داشته، ثبت و ضبط می کند... یادداشت های روزانه در کنار دیگر خاطرات و آثار قلمی و شفاهی ایشان، قطعاً به یکی از منابع دست اول روایت تاریخ انقلاب تبدیل خواهد شد. به ویژه این یادداشت ها می تواند در نبرد روایت ها، سلطه بعضی منابع را که طی سال های اخیر مرجع برخی تاریخ نگاران بوده بشکند و به دست یابی به روایت های دقیقتر، کمکی جدی و شایان توجه داشته باشد.» (رک: منبعی که تاریخ نگاری انقلاب را متحول خواهد کرد، محسن سام، تاریخ ۱۳ خرداد ۱۳۹۳، پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه ای)

۱۴-۳ توجه به نقش زنان در عرصه تولید علوم اسلامی و علوم انسانی

پرداختن به نقش زنان در ترویج علم و اعتلای فرهنگی و فکری کشور هم سرفصل دیگری است. رهبر شهید به زنان جامعه، اعتماد به نفس و شجاعت و جسارت در کسب علوم جدید می داد و آنها را بسیار حمایت و تشویق می کردند. پیام های ایشان درباره مأموریت های جامعه الزهرا (س) و مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران و... و دیدار با بانوان دانشگاهی و حوزوی، از این منظر، قابل بررسی و تحلیل است و خود یک سرفصل مطالعاتی مهمی در این عرصه است.

۱۵-۳ مفاهیم و تولید ادبیات در عرصه علوم انسانی اسلامی

شهید آیت الله خامنه ای به عنوان یک اندیشمند برجسته اسلامی که تجربه حکمرانی دارد، به تولید و ترویج ادبیات نظری در زمینه علوم انسانی اسلامی نیز پرداخته است که از جمله آنها می توان به «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت»، «علوم انسانی

قرآن بنیان»، «تولید علم بومی»، «جنبش نرم‌افزاری در زمینه علوم اسلامی و انسانی»، «کُرسی ملی آزاداندیشی»، «حلقه‌های میانی»، «باغبانی فرهنگ» و... اشاره کرد. از اتفاق مهم در این عرصه، نامه جمعی از نخبگان حوزوی به معظم له (تاریخ ۱۱ بهمن ۱۳۸۱) است که در پاسخ، بحث «جنبش نرم‌افزاری» و راه اندازی «کُرسی‌های نظریه پردازی و آزاداندیشی» را مطرح کردند. (تاریخ ۱۶ بهمن ۱۳۸۱) در بخشی از این پاسخ رهبر شهید آمده است: «باید «تولید نظریه و فکر»، تبدیل به یک ارزش عمومی در حوزه و دانشگاه شود و در قلمروهای گوناگون عقل نظری و عملی، از نظریه‌سازان، تقدیر به عمل آید و به نوآوران، جایزه داده شود و سخنانشان شنیده شود تا دیگران نیز به خلاقیت و اجتهاد، تشویق شوند. باید ایده‌ها در چارچوب منطق و اخلاق و در جهت رشد اسلامی با یکدیگر رقابت کنند و مصاف دهند تا جهان اسلام، اعاده هویت و عزت کند و ملت ایران به رتبه‌ای جهانی - که استحقاق آن را دارد - بار دیگر دست یابد.»

آیت‌الله خامنه‌ای در دیدارها و سخنرانی‌های متعدد خود بر موضوعاتی مانند «جامعیت نگاه اسلامی»، «خودباوری ملی»، «نظریه‌پردازی»، «روحیه شجاعت»، «باور به شعار ما می‌توانیم»، «مواجهه انتقادی»، «عدم تعبد به نظریات مشهور» و... تأکید می‌کردند که از جهت فرآیندی و روانی، نقش مهمی در زمینه اعتمادبه‌نفس اهالی علم و اندیشه دارد و نباید این نقش مؤثر آیت‌الله خامنه‌ای را نادیده گرفت. ایشان، تولید علوم انسانی و نظریه‌پردازی در عرصه‌های مختلف را حاصل یک فرآیند تدریجی اندیشیدن اسلامی در باب انسان و در لایه‌های مختلف علوم انسانی می‌دانند که ثمرات آن، گاه پنجاه سال ظهور می‌کند.» (بیانات در تاریخ ۳ مهر ۱۳۸۴) (به نقل از: درآمدی بر علوم انسانی اسلامی، ص ۴۲۳)

برخی منابع

۱. بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در سمینار ارتقای فرهنگی، ۲۰ آذر ۱۳۶۷ در: فرهنگ در منظر مقام معظم رهبری، به اهتمام امیر سیاهپوش و علی آقاپور، چاپ اول، ۳۸۹، تهران: سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، موسسه نشر شهر.
۲. مصاحبه‌ها: مجموعه مصاحبه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در دوران ریاست جمهوری ۱۳۶۶ - ۱۳۶۸.

۳. بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با شورای بررسی کتب علوم انسانی، تاریخ ۲ بهمن ۱۳۸۵.
۴. بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با مسئولین موسسه در راه حق و اعضای جریان طرح بازسازی علوم انسانی، ۲ دی ۱۳۶۱، در: کارنامه دفتر همکاری حوزه و دانشگاه (از تیرماه تا اسفند ۱۳۶۱)، چاپ اول، ۱۳۶۲، قم: دفتر همکاری حوزه و دانشگاه.
۵. پیام آیت‌الله خامنه‌ای به سمینار دفتر همکاری حوزه و دانشگاه (مجرى طرح بازسازی علوم انسانی)، فروردین ۱۳۶۲، در: کارنامه دفتر همکاری حوزه و دانشگاه (از تیرماه تا اسفند ۱۳۶۱)، چاپ اول، ۱۳۶۲، قم: دفتر همکاری حوزه و دانشگاه.
۶. سید علی خامنه‌ای، جریان روشنفکری اسلامی در ایران، تهران: صهبا، ۱۳۹۳.
۷. مصاحبه‌ها (مجموعه مصاحبه‌های حجت‌الاسلام والمسلمین سید علی خامنه‌ای رئیس جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۶۰)، چاپ اول، ۱۳۶۶، تهران: انتشارات سروش.
۸. سید قطب، ادعانامه‌ای علیه تمدن غرب، ترجمه سید علی خامنه‌ای و سید هادی خامنه‌ای، چاپ اول، ۱۳۴۹، مشهد: طوس.
۹. سید قطب، آینده در قلمرو اسلام، ترجمه سید علی خامنه‌ای، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۰. محسن مهاجرنیا، فلسفه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای، چاپ اول، ۱۳۹۳، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۱. واعظ شهر؛ خاطرات آیت‌الله محمد واعظ‌زاده خراسانی، گفتگو مرتضی میردار، به اهتمام آزاده جهان احمدی، چاپ اول، پاییز ۱۴۰۲، تهران: انتشارات روزنامه ایران.
۱۲. هفته خونی (یا روضه‌خوانی سیاسی در روزنامه اطلاعات (۱۳۶۴/۷/۱۸ - ۱۳۶۵/۲/۴)، محمدجواد حجتی کرمانی، چاپ اول، ۱۳۹۵، تهران: انتشارات اطلاعات.
۱۳. علوم انسانی غربی و اسلامی، مبانی و پیامدها، با نگاهی به اندیشه‌های مقام معظم رهبری، نوشته غلامرضا پیشقدم، جواد ایروانی و حسن خرقانی، چاپ اول، ۱۴۰۰، مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
۱۴. علوم انسانی اسلامی در رهیافت امام خمینی و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، مهدی جمشیدی، چاپ اول، تهران: کتابخانه مجلس شورای اسلامی.

۱۵. منظومه فکری آیت الله العظمی خامنه ای، عبدالحسین خسروپناه و جمعی از پژوهشگران، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

۱۶. آیینیه در برابر خورشید: دیدار و شناخت زندگی استاد دکتر احمد مهدوی دامغانی، به کوشش سید محسن علوی زاده و سید حسین حسینی نورزاد، چاپ اول، ۱۳۹۹، تهران: نشر نی.

۱۷. گفتمان مصباح؛ گزارشی از زندگانی علمی و سیاسی آیت الله مصباح یزدی، رضا صنعتی، چاپ اول، ۱۳۸۷، تهران: مرکز بررسی اسناد انقلاب اسلامی.

۱۸. گفتگوی دکتر حسن خجسته (برادر همسر رهبر شهید) با پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی سید علی خامنه ای (www.farsi.khamenei)، تاریخ ۱۷ اسفند ۱۴۰۴. وی در این گفتگو از دیدار خصوصی هوشنگ ابتهاج (الف. سایه) با رهبر شهید انقلاب خبر داد.

۱۹. رهبر انقلاب و فلسفه، گفتگو با دکتر غلامعلی حداد عادل، پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی سید علی خامنه ای (www.farsi.khamenei)، تاریخ ۱ فروردین ۱۳۸۸.

۲۰. منبعی که تاریخ‌نگاری انقلاب را متحول خواهد کرد، محسن سام، پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه ای، تاریخ ۱۳ خرداد ۱۳۹۳.

۲۱. پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی از تاسیس تا تکامل؛ گفتگو با حجت الاسلام علی اکبر صادقی رشاد، تاریخ ۲۷ اردیبهشت ۱۴۰۰، سایت مرکز مدیریت حوزه علمیه استان تهران به نشانی <https://howzhehtehran.ir/mZzMYa>.